

M38

P-У

3426-P

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МАШКІНА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 81'23: 159.922 (520)

ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕРЦЕПТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО КОМПЛЕКСУ
“ПЕРЕГОВОРИ З ЯПОНІЄЮ в середині ХІХ ст.”
У РОСІЙСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ
МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2012

8358

НБУ імену М. П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Іванова Людмила Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри російської мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Мосенкіс Юрій Леонідович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри сучасної української мови

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Пирогов Володимир Леонідович,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри мов і цивілізацій Далекого Сходу

Захист відбудеться "14" 02 2012 р. об 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "13" 01 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості. У роботі виявлено загальні закономірності взаємозв'язку перцепції і комунікації у процесі встановлення дипломатичних контактів між представниками різних країн; визначено структуру перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.”, яка складається з перцепції 5 комунікативних ситуацій офіційних зустрічей японців із російською, англійською та французькою дипмісіями та відображення особливостей цього сприйняття у щоденниках “Фрегат Паллада” І. Гончарова, “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” Л. Оліфанта, “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde” Г. де Шассірона.

Сучасна теорія міжкультурної комунікації характеризується тенденцією до вивчення стратегій і тактик спілкування представників різних соціумів, які сприяють успішності такої взаємодії. Проблема ускладнюється, коли йдеться про дипломатичні контакти, адже дипломатія є частиною зовнішньої політики.

Як науковий об’єкт спостереження, міжнародні контакти становлять інтерес переважно для перекладачів (Л. Бархударов, Е. Бреус, М. Гутнер, Т. Зражевська, В. Комісаров, В. Крупнов, П. Палажченко, Я. Рецкер, А. Швейцер, V. Стемона, Н. Mallia та ін.). Останнім часом спостерігається актуалізація уваги і лінгвістів до аналізу дипломатичного дискурсу, насамперед, у таких аспектах: *мовно-стильовому* (В. Бабенко), *лексико-семантичному* (О. Іссерлін, R. Cohen), *когнітивному* (О. Вебер), *функціональному* (М. Беляков, Л. Терентій, А. Mihalovics, M. Posser, C. Villar), *комунікативно-прагматичному* (Т. Волкова), а також з позицій *електронної комунікації у дипломатії* (J. Kurbalija, H. Slavik).

Дослідження відображення дипломатичної взаємодії у різних дискурсивних практиках спирається на історичні витоки власне самої дипломатії. Науково-технічна революція XIX ст. змусила лідерів світової політики до встановлення дипломатичних контактів із найвіддаленішими країнами світу, зокрема з Японією. Перші враження від сприйняття Японії та міжнародних стосунків періоду її відкриття іншими державами знайшли відображення у щоденниках іноземців, які є надзвичайно цінним матеріалом для вивчення як історичних процесів формування дипломатичних відносин, так і їх значення для розбудови демократії в Україні та толерантної міжнародної співпраці з країнами Далекого Сходу.

Актуальність дисертації зумовлена, з одного боку, антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних праць на вивчення когнітивних феноменів, одним із яких є мовна свідомість, а з іншого, – зверненням до питань взаємозв'язку перцепції і комунікації представників різних етнокультур. Комплексне дослідження проблеми мовного відображення сприйняття такої країни, як Японія представниками перших дипломатичних місій продиктоване необхідністю подальшої розробки теорії міжкультурної комунікації, передусім, для визначення як загальної закономірностей пізнання світу носіями російської, англійської та французької мов, так і відмінностей, пов'язаних із унікальністю об’єкта перцепції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри порівняльного мовознавства та перекладу Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова “Зіставна концептологія та проблеми міжкультурної комунікації” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова, протокол № 6 від 1 лютого 2007 року, перезатверджено спеціалізованою вченою радою К 26.053.15, протокол № 10 від 13 грудня 2011 року).

Метою дисертаційної роботи є виявлення особливостей відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити теоретичні засади вивчення епістолярної перцепції і комунікації в аспекті взаємозв'язку мови та свідомості;
- сформувати методологічну базу аналізу перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” в епістолярному жанрі російської, англійської та французької мов;
- установити особливості відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записках “Фрегат Паллада” секретаря російської місії І. О. Гончарова;
- охарактеризувати специфіку відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записках “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” секретаря англійської місії Л. Оліфанта;
- висвітлити характерні аспекти відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записках “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde” секретаря французької місії Г. Шассірона;
- виявити загальні закономірності та відмінності у відображенні перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості.

Об'єктом дослідження є щоденники Івана Олександровича Гончарова “Фрегат Паллада”, Лоренса Оліфанта “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” і Гюстава Мартіна Шассірона “Notes sur le Japon, la Chine et l’inde”.

Предметом дослідження – комунікативні ситуації, що становлять структуру перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.”, трансформовані кризь призму мовної свідомості представників російської, англійської та французької дипмісій і відображені у щоденникових записках Івана Олександровича Гончарова “Фрегат Паллада”, Лоренса Оліфанта “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” і Гюстава Мартіна Шассірона “Notes sur le Japon, la Chine et l’inde” на всіх мовних рівнях (граматичному, лексико-синтаксичному та текстовому).

Матеріалом дослідження є щоденникові записи Івана Олександровича Гончарова “Фрегат Паллада”. – М. Т. 2: “Фрегат Паллада”. – 1972. – 467 с.; Лоренса Оліфанта “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan, in the years 1857, '58, '59 ” / Laurence Oliphant. – Edinburgh, London, 1859. – 496 p.; Гюстава Мартіна Шассірона “Notes sur le Japon, la Chine et l’ Inde par le B^{on} Ch. Chassiron. – 1858. – 1859. – 1860” / Charles Gustave Martin Chassiron. – Paris, 1861. – 362 p. – “Notes sur le Japon, la Chine et l’inde”.

Методи дослідження. За допомогою *інтерпретаційно-контекстуального* методу виявлено особливості сприйняття кожної комунікативної ситуації у структурі перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині ХІХ ст.”. *Зіставно-типологічний* метод дав змогу визначити міжмовні закономірності та відмінності у вербалізації перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині ХІХ ст.” у російській, англійській та французькій мовах. За допомогою *компонентного аналізу* на основі *методики аналізу словникових дефініцій* лексем проаналізовано семи-носії національно-культурних значень у структурі комунікативних ситуацій, відображених у щоденниках секретарів російської, англійської та французької дипмісії, та вплив національного світогляду на процеси перцепції. Процедура *кількісних підрахунків* забезпечила об’єктивність здобутих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше*

1) поглиблено й удосконалено дескрипції перцептивно-комунікативного процесу в аспекті його витлумачення як психолінгвістичної універсалії; 2) визначено спільну структуру перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині ХІХ ст.”, яка складається з перцепції 5 комунікативних ситуацій офіційних зустрічей японців із російською, англійською та французькою дипмісіями, зокрема таких елементів, як комуніканти, повідомлення, ситуативний контекст; 3) виявлено відмінності у відображенні національного сприйняття вербалізації цих елементів у щоденникових записах І. Гончарова, Л. Оліфанта, Г. Шассірона: основних (що безпосередньо беруть участь у комунікації) та фонових (не задіяних вербально у процесі спілкування) комунікантів; їх зовнішності (антропологічних рис – у російській та англійській мовах і костюмів – у всіх мовах); особливостей поведінки (вербальної і невербальної); інформативності та вміння вести переговори у російській мові; інформативності та вичерпаності повідомлення – в англійській і французькій мовах; локального, матеріального і темпорального контекстів у російській, англійській і французькій мовах; 4) встановлено різну мотиваційну основу емоційно-оцінних засобів відображення комунікативних ситуацій у досліджуваних щоденниках.

Теоретичне значення дисертації пов’язане із поглибленням теоретичних концепцій психолінгвістики і комунікативної прагматики (методологічних принципів аналізу перцептивно-комунікативних одиниць), теорії міжкультурної комунікації (роль текстів епістолярного жанру в дипломатичній комунікації), з подальшою розробкою теоретико-методологічних засад вивчення механізмів вербалізації процесів перцепції в умовах міжмовної комунікації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування у викладанні навчальних дисциплін із загального мовознавства, сучасної російської літературної мови, стилістики російської мови, порівняльної типології російської та англійської мов, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвокраїнознавства, практичного курсу перекладу з англійської мови, практичного курсу перекладу з французької мови. Емпіричний матеріал дисертації може бути використаний при укладанні перекладного словника-довідника з міжкультурної комунікації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювались у доповідях на семи міжнародних конференціях: “Мова і культура” ім. проф. С. Б. Бурого (м. Київ, 2007 р., 2008 р., 2009 р., 2010 р.), “Межкультурные коммуникации: ноосферная парадигма в языке” (м. Алушта, 2008 р.), міжнародна науково-практична конференція “Діалог мов і культур-2” (м. Київ, 2009 р.), міжнародна науково-практична конференція “Проблеми викладання і вивчення російської мови в школі і вузі на сучасному етапі” (м. Ніжин, 2009 р.) та щорічних наукових звітних конференціях НПУ ім. М. П. Драгоманова (2006-2010 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у шесті статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених МОНмолодьспорту України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаної літератури (282 найменування, з яких 41 – іноземними мовами) та додатків. Повний обсяг дисертації – 299 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У першому розділі “**Теоретичні засади вивчення епістолярної перцепції і комунікації в аспекті взаємозв'язку мови та свідомості**” критично проаналізовано наукові праці з витлумачення психічного процесу перцепції як міждисциплінарного феномену, визначено принципи та критерії виділення дискретної одиниці перцепції, а також обґрунтовано необхідність уведення в науковий обіг міжкультурної комунікації поняття “перцептивно-комунікативний комплекс”, виявлено структуру перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденниках як різновидах епістолярного жанру.

Сприйняття, або перцепція, – це складний феномен, що характеризується такими параметрами, як *процесуальність* (М. Серло-Понті, У. Найсер, Дж. Гібсон), *безперервність* та *динамічність* (В. Барабаншиков), які забезпечують його цілісність і уможливають механічний розподіл на відрізки (Дж. Гібсон).

З урахуванням цих параметрів у роботі визначено принцип виокремлення дискретної одиниці сприйняття – *перцептивно-комунікативного комплексу* (далі ПКК), в основу якого покладено *сміслове ядро*.

У соціальній ситуації перцептивна активність набуває різних форм спілкування (В. Барабанщиков), коли тема комунікації визначає напрям процесу сприйняття. З огляду на параметри перцепції, принципи виокремлення дискретної одиниці перцепції та соціальної ситуації під ПКК у дисертаційному дослідженні розуміємо *макроситуацію перцептивно-комунікативного процесу, або фрагмент процесу перцепції* (перцептивний комплекс, за В. Барабанщиковим), *детермінований комунікацією, об'єднаний смисловим ядром і обмежений темпорально*. У досліджуваному матеріалі смисловим ядром є соціальна ситуація у конкретний період часу “Переговори з Японією в середині XIX ст.”.

Вивчення ПКК стає можливим за умови його вербалізації. При цьому зауважимо, що спершу увагу лінгвістів до аналізу процесу сприйняття здебільшого було зосереджено на перцепції мови (С. Бернштейн, М. Гордіна, З. Джапарідзе, Н. Євчик, Л. Зіндер, В. Касевич, Дж. Фланеган, А. Штерн, Т. Чугаєва та ін.), проте останнім часом наукові праці мовознавців у цій царині (Л. Лаєнко, І. Оконешникова та ін.) свідчать про зростання наукового інтересу до висвітлення проблем відображення результатів перцепції у тексті.

У дисертації проаналізовано, як ПКК фіксується сприймаючою особою (секретарями дипломатичних місій Росії, Англії та Франції: І. Гончаровим, Л. Оліфантом і Г. Шассіроном у їх щоденникових записах (далі ЩЗ) крізь призму *мовної свідомості*, під якою розуміємо “особливості культури та суспільного життя певного людського колективу, що визначили його психічну своєрідність та відобразилися у специфічних рисах конкретної мови” (О. Ахманова).

Модель структури ПКК представлена як набір ключових *комунікативних ситуацій*, трансформованих крізь призму мовної свідомості представників російської, англійської та французької дипмісій та відображених в їх щоденникових записах (рис. 1). При цьому *комунікативну ситуацію* (далі КС) визначено як завершений фрагмент комунікативного процесу, об'єднаний певною темою із матеріальними і нематеріальними контекстами, залученими у процес комунікації (Ф. Бацевич, Б. Кашкін, В. Маслова).

Виходячи зі специфіки аналізованого матеріалу, сегментація КС зумовлена структурою щоденника: їх межі визначалися не лише смисловим навантаженням, а й способами структурування, заданими авторами.

Спираючись на праці дослідників епістолярного жанру (А. Гаджієв, О. Єгоров, О. Седова, Н. Маслова, А. Приймак, Т. Радзівська) при вивченні щоденникових записів ураховано такі їх особливості: 1) наявність як фактичної, так і суб'єктивної інформації, 2) різну структуру (ЩЗ І. Гончарова мають розділи з анотаціями, поєднують фрагменти щоденника і листа; Л. Оліфанта представлені як розділи з анотаціями; Г. Шассірона є датованими і містять документальні факти); установку на регулярність, що свідчить про поступовість процесу вербалізації сприйнятого, а тому дає змогу розглядати його в динаміці.

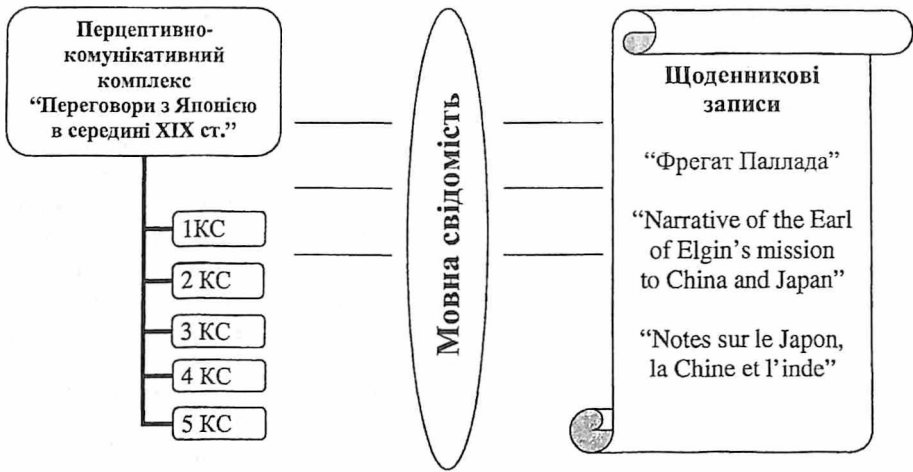

Рис. 1. Модель відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у мовній свідомості авторів щоденників І. Гончарова, Л. Оліфанта, Г. Шассірона

У другому розділі “Методологічна база дослідження перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” в епістолярному жанрі російської, англійської і французької мов” досліджено різні методики опису перцептивних одиниць і комунікативних ситуацій, запропоновано комплексну модель дескрипції перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.”, на основі якої розроблено методику зіставно-типологічного аналізу перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.”, що складається з п’яти комунікативних ситуацій, у російській, англійській і французькій мовах.

Методологічна процедура аналізу і зіставлення відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденниках “Фрегат Паллада” І. Гончарова, “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” Л. Оліфанта, “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde” Г. де Шассірона здійснювалася у 5 етапів. На 1 етапі виокремлено основну одиницю дослідження – ПКК, визначено його структуру, яка складається із системи взаємопов’язаних між собою 5 КС і відображає основні етапи перебігу перцептивно-комунікативного процесу: *зав’язку* (початок переговорного процесу, знайомство, встановлення відносин), *кульмінацію* (переговори) та *розв’язку* (завершення переговорного процесу, досягнення/недосягнення цілей переговорів). На цьому етапі застосовано *інтерпретаційно-контекстуальний* метод, за допомогою якого визначено принципи і критерії сегментації 5 КС.

На 2 етапі КС структуровано з огляду на існуючі моделі комунікації (Р. Барта, Н. Бора, О. Кібрік, М. Маклюєна, Г. Почешцова, К. Шенона–У. Вівера, Р. Якобсона, та ін.). Найбільш прийнятною для концепції дисертаційної роботи виявилася модель Р. Якобсона, що включає адресанта, адресата, повідомлення, код та контекст. З огляду на це, структурування КС здійснювалося на основі вказаної моделі комунікації та принципів (Ф. Бацевич, В. Маслова, О. Селіванова), які передбачають залучення комунікантів, повідомлення, ситуативного та інформаційного (Ф. Бацевич) контекстів.

Виходячи з характеру досліджуваного матеріалу, доцільним виявився аналіз кожної КС за такими складовими: комуніканти, повідомлення, ситуативний контекст. Розгляд кожної складової КС базується на структуруванні окремих елементів КС. Це вже здійснювалося на 3 етапі, зокрема елемент “комуніканти” проаналізовано в плані виявлення основних і фонових комунікантів (на підставі характеру уваги автора щоденникових записів та ступеня включення комуніканта у вербальну і невербальну комунікацію). Під основними комунікантами розуміємо тих, що беруть участь у комунікації вербально, фонові ж комуніканти задіяні у процесі спілкування лише на невербальному рівні. Паралельно визначалися параметри аналізу характеристик комунікантів: 1) зовнішність (антропологічні риси та костюм), 2) вік, стать, індивідуальні особливості, 3) соціальні характеристики (статус, роль у переговорному процесі). Враховуючи думку вчених (В. Барабанщиков, В. Носуленко) про динамічність “повідомлення”, цей структурний елемент у роботі розглянуто як сукупність повідомлень, якими обмінюються сторони у процесі спілкування. Елемент “ситуативний контекст” диференційовано на локальний (включає всі характеристики локусу, де відбувається спілкування), матеріальний (передбачає характеристику матеріальних предметів, залучених до комунікативного процесу) та темпоральний (що характеризує часові межі спілкування) контексти.

На 4 етапі із залученням *методики аналізу словникових дефініцій* лексем та складової структурного методу – *компонентного аналізу* було виявлено семіносії національно-культурних значень мовних одиниць у структурі КС та вплив національного світогляду на процеси перцепції.

На 5 етапі зіставно-типологічний метод сприяв виявленню закономірностей і відмінностей у відображенні перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості.

У третьому розділі “Відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах “Фрегат Паллада” секретаря російської місії І. О. Гончарова” визначено структуру аналізованого комплексу в щоденникових записах “Фрегат Паллада”, проаналізовано особливості перцепції п’яти ключових комунікативних ситуацій “Перший офіційний контакт”, “Візит японців на фрегат. Передача листа”, “Перший контакт на території Японії”, “Урочистий прийом на території Японії. Трапеза. Дарообмін”, “Урочистий обід” у досліджуваному матеріалі.

**Зіставний аналіз структури ПКК “Переговори з Японією в середині XIX ст.”
у щоденникових записах І. Гончарова, Л. Оліфанта, Г. Шассірона**

ПКК “Переговори з Японією в середині XIX ст.”																														
Структура ПКК		Комуніканти															Ситуативний контекст													
		роль у переговорах						зовнішність						поведінка			Повідомлення			локальний			матеріальний			темпора-льний				
		основні			фонові			костюм			антропологічні риси			вербальна		невербальна														
		рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.	рос.	англ.	фр.					
1	КС	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	В	В	В	РК	АК	ФК	Я/РР	Я/АР	Я/ФР	+	+	+
2	КС	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	В	В	В	РК	АК	ЯТ	Я/РР	Я/АР	І Е ЯМО	+	+	+
3	КС	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	В	В	В	ЯТ	АК	ФК	І Е ЯМО	Я/АР	Я/ФР	+	+	+
4	КС	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	В	В	В	ЯТ	ЯТ	ФК	І Е ЯМО	І Е ЯМО	Я/ФР	+	+	+
5	КС	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	+	+	-	В, Н	Н	Н	ЯТ	ЯТ	НІ	І Е ЯМО	І Е ЯМО	ЯМО	+	+	+

Список умовних скорочень:

В – вербально оформлене (повідомлення)

Н – невербальне (повідомлення)

РК – російський корабель

АК – англійський корабель

ФК – французький корабель

ЯТ – японська територія

НІ – недостатньо інформації для визначення

І – інтер’єр

Е – екстер’єр

ЯМО – японські матеріальні об’єкти

Я/РР – японці в умовах російських реалій

Я/АР – японці в умовах англійських реалій

Я/ФР – японці в умовах французьких реалій

Структурними елементами дискретних КС у щоденникових записях “Фрегат Паллада” є комуніканти, повідомлення, ситуативний контекст (табл. 1).

Для всіх 5 КС, що становлять структуру ПКК “Переговори з Японією в середині ХІХ ст.”, характерний поділ **комунікантів** на основних (*оптер-баниосы, банюсы, гокейнсы, Кичибе, Льода, Садагора, Эйноске, Баба-Городзаймон, Самбро, губернатор, Ойе-Саброски Овосава Бунго-но-ками-сама, нагасакський губернатор, Мизно Чикого-но, полномочные, Тсутсуй Хизе-но-ками-сама, Кавадзи Сойемон-но-дзю-сами;*; *третий Алао Тосан-но-ками-сама*) і фонових (*свита, солдаты, слуги, гребцы, чиновники, церемониймейстер*).

Комуніканти у щоденникових записях схарактеризовані на основі: сприйняття й оцінки антропологічних рис: [...] *с выдавиеюся верхнею челюстью и большими зубами, похожими на клыки, как у многих японцев, а також костюмів (порівнянь: вскоре показались и вошли на трап, потом на палубу двое японцев, поблагодарнее и понаряднее прочих; оцінки костюму: еще мне понравилось в этом собрании шелковых халатов, юбок и мантилий отсутствие ярких и резких красок, поневоле подумаешь, что какой-нибудь проказник когда-то задал себе задачу одеть человека как можно неудобнее, чтоб ему нельзя было не только ходить и бегать, но даже шевелиться; елементів гардеробу: полномочные были в широких мантиях [...], висел из той же материи нагрудник; под мантией обыкновенный халат и юбка; зачісок: седая косичка, в три волоса, не могла лежать на голове и торчала кверху; сквозь редкую косу проглядывала лысина цвета красной меди; подібності чоловічого одягу до жіночого: беспрестанно слышался шорох шелковых юбок; всё вместе похоже на мантильи наших дам, відсутності головного убору: здесь ни одного японца не видно с покрытой головой).*

З-поміж відображення невербальних особливостей поведінки комунікантів автор протягом усього переговорного процесу звертає увагу на особливості кінеми “уклін”: *переводчики встретили их, положив руки на колени и поклонившись почти до земли; положення комунікантів у просторі: стали в ряд; [...] сели на перенесенье в залу кресла, а губернатор на маленькое возвышение, на четверть аршина от пола. Кичибе и Льода оба лежали подле наших стульев, касаясь лбом пола; звукообразальних дій: вздохи, всхлипывания, грудные звуки.*

Віддаленість японської культури від російської описана на основі опозицій: “живе” – “мертве” (*древние покойники, мумии*); “дорослі” – “діти” (*им ничего больше не остается, как удариться в слезы и сказать: “Виновать, мы дети!” – и, как детям, отдаться под руководство старших*); “чоловіче” – “жіноче” (*страх как походил на пожилую девушку с своей седой косой, он говорит, как женщина, цвета в туалете – как у европейских женщин*), “свій” – “чужий”, проте спостерігається рух у напрямку до “свого” за рахунок лексем із семою ‘близькість’ та присвійних займенників (*приятель наш Баба-Городзаймон* (2 КС “Візит японців на фрегат. Передача листа”); *всякому, кто ни увидит этого старичка, захотелось бы выбрать его в дедушки* (4 КС “Урочистий прийом на території Японії. Трапеза. Дарообмін”) та адаптації екзотизмів *оптер-баниосы, гокейнсы*); “активне” – “пасивне”: *По этим мирным галереям не раздавалось, может быть, никогда такого шума и движения; драпируются около ленивой живой массы, сохраняющей важность и неподвижность статуи.*

Елемент повідомлення розкривається автором за характером інформативності та вміння вести переговори, реалізованих в опозиції “діловий” – “не діловий”. Найбільш інформативним є повідомлення 2 КС “Візит японців на фрегат. Передача листа”, де простежується недовіра до японців: *“А как скоро можно сделать путь туда и обратно?” – спросили их, зная, впрочем, что этот путь можно сделать недели в три и даже, как говорит английский путешественник Бельчер, в две недели; малоінформативним – у 3 КС “Перший контакт на території Японії”: после “делового” разговора начались взаимные учтивости. В самом деле устали от праздности. Это у них называется дело делать; а в 4 КС “Урочистий прийом на території Японії. Трапеза. Дарообмін” загалом спостерігається зміщення уваги автора від ділових контактів до приватних стосунків. У 5 КС “Урочистий обід” цей елемент відображений як ритуал “обмін подарунками”, що виконує функцію налагодження взаємин.*

Загалом автор емоційно оцінює вміння японців вести перші переговори з представниками російської дипломатії (1 КС “Перший офіційний контакт”), про що свідчать такі фрагменти КС: *обременяют себя и других этими вопросами, хоча і з певною деінтенсифікацією негативної оцінки: эти вопросы не так глупы.*

Елемент **ситуативний контекст** у КС представлений локальним і матеріальним контекстами.

У перших двох КС “Перший офіційний контакт” та “Візит японців на фрегат. Передача листа” локусом переговорів є російський фрегат. Увага до матеріальних об’єктів інтер’єру зумовлена інтересом до реакції японців на них: *они выпили чай, покурили, отвели конфет и по одной завернули в свои бумажки, чтоб взять с собой; даже спрятали за пазуху по кусочку хлеба и сухаря. Наливку пили с удовольствием; они рассматривали пушки, ружья и внимательно слушали объяснения о ружьях с новыми прицелами, купленных в Англии.*

Матеріальний контекст актуалізується у 3 КС “Перший контакт на території Японії”: *[...] каждый нес лакированную деревянную подставку, с трубкой, табаком, маленькой глиняной жаровней, с горячими углями и пепельницей, и тем же порядком ставили перед нами.; в комнате стоял большой, прекрасно сервированный стол, уставленный блюдами, бутылками всех форм, с мадерой, бордо, и чего-чего там не было! И всё на европейский лад та перший спільний трапезі – 4 КС “Урочистий прийом на території Японії. Трапеза. Дарообмін”: чай превосходный, крепкий и ароматический, но нам он показался не совсем вкусен, потому что был без сахара; “Ну, это значит быть без обеда”, – думал я, поглядывая на две гладкие, белые, совсем тупые спицы, которыми нельзя взять ни твердого, ни мягкого кушанья; Попалось мне что-то сладкое, груша кажется, облитая красным, сладким соусом, потом хрустело на зубах соленое и моченое: соленое – редька, заменяющая японцам соль.*

Мотивацією авторського відображення є відмінності між японськими матеріальними об’єктами і об’єктами, притаманними російським реаліям, та інші культурні цінності. Зокрема 4 КС “Урочистий прийом на території Японії. Трапеза. Дарообмін” демонструє несприйняття автором японських реалій: *я опять не мог защититься от досады, глядя на места, где природа сделала с своей стороны всё, чтоб дать человеку случай приложить и свою творческую руку и наделать чудес,*

и где человек ничего не сделал; ну, берег не очень занимательный: хоть и не выходит!; мисленневу зміну вигляду міста: [...] уставлял все эти пригорки и рощи храмами, дачами, беседками и статуями, а воды залива – пароходами и чащей мачт, берега населял европейцами; опозиційне протиставлення “сучасне” – “стародавнє”: крышу поддерживает ряд простых, четырехугольных, деревянных столбов; она без потолка, из тесаных досок, дом первобытной постройки, как его выдумали люди. Где же я? В останній – 5 КС “Урочистий обід” увага до матеріального контексту концентрується в дарообміні та трапезі. Загалом І. О. Гончаров зневажливо ставиться до традиційних подарунків японців: *Материя ... так проста, что в порядочном доме нельзя и драпри к окну сделать. “Что ж, нет у них лучше, или не может дать сиюгун?”*. Темпоральний контекст наявний в усіх п’яти КС: *они уехали поздно ночью, на третий день после этого, в 10-м часу, назначено было отвалить нам от фрегата в одиннадцать часов утра. Но известно, что час и назначают затем, чтоб только знать, насколько приехать позже назначенного времени, – так заведено в хорошем обществе. И мы, как люди хорошего общества, отвалили в половине первого, на другой день, 5-го января, рано утром.*

Аналіз ПКК у щоденникових записах І. О. Гончарова “Фрегат Паллада” засвідчив емоційне сприйняття представниками російської дипмісії особливостей японської культури; зміщення інтересу автора від формальної сторони переговорів у бік особистісних характеристик японців та їх побуту. Відображений у щоденнику І. О. Гончарова етап переговорів не завершився підписанням договору і мав продовження. У ПКК Японія представлена як віддалена країна з характерною опозицією “свій” – “чужий” у напрямку до “свого”. Акцентами є культурні відмінності, актуалізовані передусім у відображенні сприйняття костюмів, матеріальних об’єктів та особливостей вербальної і невербальної поведінки.

У четвертому розділі “Відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” секретаря англійської місії Лоренса Оліфанта” визначено структуру цього комплексу в щоденникових записах “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan”, виявлено особливості відображення перцепції п’яти ключових комунікативних ситуацій “Перша офіційна зустріч з японцями”, “Зустріч з губернатором Симода”, “Зустріч з японськими уповноваженими на борту англійського корабля”, “Візит до двох міністрів на березі”, “Прощальна офіційна трапеза”.

Структурними елементами дискретних КС у щоденникових записах “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” є також комуніканти, повідомлення, ситуативний контекст (табл. 1).

Комуніканти у щоденниках англійського автора характеризуються такими особливостями: основні комуніканти представлені в усіх КС (*the Vice-Governor, the Governor, five Commissioners, (Admiral Nangai Gembano-kami, Higono-kami), two Ministers (Otto Bungo-no-kami, ім’я не вказане), the Commissioners, the interpreter Moriyama) the Commissioners (Sina-nono-kami)*), фонові також (*suite, attendants, his followers, retinue, the crowd, naval officers, a row of people [...] some of whom were no doubt spies, flunkie*), за винятком 5 КС “Прощальна офіційна трапеза”.

Комуніканти схарактеризовані на основі сприйняття й оцінки антропологічних рис: *very short legs; костюму (невідповідність статусу зовнішності: a plebeian-looking man; loose trousers, not unlike knicker-bockers, of damask embroidery, of a pattern that would be considered rather too gaudy for curtains; coat, which was made full and baggy [...]; dressed simply, and uniformly); невербальної поведінки (надмірної частотності кінеми “уклін”: he bows repeatedly and rapidly, and his two swords, like a double tail, cock up responsively; посмішки: with an extremely smiling countenance; seemed to consider everything a capital joke); звичаїв брати з собою частину їжі з трапези: it is a mark of politeness to carry away a quantity of food from a dinner-table; I rather think one attempted to carry away some strawberry jam in his bosom; намагання японців наблизитися до англійської культури: they fed more like Christians than any other unchristian nation I have ever seen, constantly glancing at us slyly out of the comers of their eyes to see what we were eating, and how we were doing it; комунікативних невдач: Sina-nono made a slight mistake.*

Вказування імен комунікантів пов’язане з опозицією “свій” – “чужий” у напрямку до “свого”: в перших двох КС Лоренс Оліфант не приводить імен комунікантів, у наступних трьох – називає їх, надає особистісні характеристики: 3 КС “Зустріч з японськими уповноваженими на борту англійського корабля”: *In addition to the three whom we had already seen, was our naval friend of yesterday. Admiral Nangai Gembano-kami, and a cheerful colleague, by name Higonon-kami, who turned out the most agreeable and intelligent person I met in Japan. [...] an individual who played a very important part throughout the negotiations, and whose real value was indeed very little below his own very high estimate of it. He was the interpreter Moriyama, for some time resident at Nagasaki;* 4 КС “Візит до двох міністрів на березі”: *Otto Bungo-no-kami was a thin spare man, with a shrivelled face, indicating shrewdness, and I should have guessed parsimony. His colleague was heavier-looking, and without any marked expression;* 5 КС “Прощальна офіційна трапеза”: *Sina-nono-kami, a very grave old man.* У 3 та 4 КС особливо виділяється один із комунікантів – перекладач *Moriyama*, мотивація уваги – не статус, а особистісний інтерес: *a ludicrous affectation of manner – practical, shrewd, common sense, bland diffidence – a latent ambition to have everything his own way, and a perfect confidence in his own powers; a diplomat of the Talleyrand school.*

Елемент **повідомлення** розкривається автором за характером інформативності та повноти відображення. У 1 КС “Перша офіційна зустріч з японцями” повідомлення інформативне, різниця комунікативних цілей не впливає на загальну позитивну оцінку бесіди з губернатором: *discouraging with considerable intelligence.* Решта КС також є інформативними: 2 КС “Зустріч з губернатором Симоди”: *he subsequently preferred a request in writing that two Japanese officials should be allowed a passage in the Furious up the harbour. This, however, was declined, upon the plea that it was contrary to the rules of the service to take on board passengers;* 3 КС “Зустріч з японськими уповноваженими на борту англійського корабля”: *our guests informed us that a choice of houses was at our disposal, but that they regretted that the Emperor’s illness would prevent his Lord Elgin the audience he desired;* 4 КС “Візит до двох міністрів на березі”: *after a somewhat prolonged discussion on the subject of full powers, so difficult of comprehension to the Eastern mind, it was arranged that the interchange*

should take place on the following day. Остання КС “Прощальна офіційна трапеза” не містить вербально оформленого повідомлення, проте його функцію виконує “акт дарообміну” – за допомогою матеріальних об’єктів комуніканти демонструють добрі наміри та перспективу подальшого спілкування – підведено підсумки місії: *we [...] looked back with regret on the few but happy days we had passed in the capital of Japan.* .

Елемент **ситуативний контекст** представлений локальним і матеріальним контекстами. У перших трьох КС локусом переговорів є англійський корабель: у 1 КС “Перша офіційна зустріч з японцями” *drinking champagne, and handling his knife and fork as if he usually lived in London* та 2 КС “Зустріч з губернатором Симоди” *I was rather startled to hear one of them refuse Curaçoa, and ask for Maraschino instead; These square pieces of paper [...]* матеріальні об’єкти представлені для відображення поведінки японців крізь призму англійських реалій. У 2 КС “Зустріч з губернатором Симоди” *These square pieces of paper [...]*, 3 КС “Зустріч з японськими уповноваженими на борту англійського корабля” вказані японські матеріальні об’єкти: *fan*. У наступних КС локусом переговорів є японська територія. У 4 КС “Візит до двох міністрів на березі” локальний контекст представлений інтер’єром: *two low square tables and six wax candles on single stands* та екстер’єром: *passing over a bridge which spanned the moat, and under a gateway of massive proportions, we found ourselves within the walls of the citadel*, матеріальний – японськими реаліями: *porimons*, при цьому спостерігається морфологічна адаптація екзотизму (в японській мові немає категорії множини). Описано також матеріальні маркери ситуації – чай: *this delicacy is called Koitscha, or thick tea*, цукерки: *barley-sugar, sponge-cakes, Gibraltar rock, and other confectionary*. У 5 КС “Прощальна офіційна трапеза” матеріальний контекст представлений японськими дарунками, що оцінюються по-різному: за допомогою номінацій *dressing-gowns*, прикметників із позитивними (*the handsomest article was a group of storks, beautifully worked in silver, handsome china bowl, curiously lacquered inside, and a lacquered cabinet, very highly finished*) і негативними (*bulky*) конотаціями; негативною оцінкою тканини: *they were strips about three yards in length and one in width, useless, therefore, for any practical purpose*. Темпоральний контекст наявний в усіх КС: *the day following our arrival, on the following day, it was by this time 7 P.M.*

Аналіз ПКК у щоденникових записах Л. Оліфанта засвідчив тенденцію до позитивного сприйняття представниками англійської місії перших дипломатичних контактів з японцями на основі позитивного відображення намагання японців наблизитися до англійської культури. Авторська оцінка ґрунтується на опозиції “християнський” – “нехристиянський”, щодо якої відображено перцепцію КС.

У п’ятому розділі “Відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde” секретаря французької місії Гюстава Мартіна Шарля де Шассірона” розглянуто особливості відображення перцепції п’яти ключових комунікативних ситуацій “Перший офіційний візит”, “Перший прийом на державному рівні в Симоді”, “Перша зустріч з губернатором Едо”, “Візит японців на фрегат”, “Підписанням договору” у структурі досліджуваного ПКК.

Відображення елемента **комуніканти** у п'яти КС ПКК характеризується такими особливостями (табл. 1).

За винятком 4 КС “Візит японців на фрегат” та 5 КС “Підписання договору”, комуніканти є основними (*le gouverneur (Namoura-neda-nouano-kami), deux des officiers les plus hauts en grade, après le Gouverneur, le Sous-Gouverneur, premier gouverneur de la ville (premier Bougno), Bougnos (Hori-beno-kami), l'interprète Moriama, les deux commandants et leurs états-majors*) і фоновими (*officiers, suite, domestiques*). Увагу автора зосереджено на кількості основних (*seize officiers, les Japonais, au nombre de six*) і фонових (*sept domestiques*) комунікантів.

Комуніканти у щоденникових записах схарактеризовані на основі: сприйняття й оцінки костюму (опис костюму: *se composait d'une sorte de surtout en gaze noire, à longues manches plissées en éventail sur les épaules, passé sur une chemise jaune clair croisée sur la poitrine et serrée aux hanches par une ceinture soutenant un pantalon de soie verte très-ample, qui s'ajuste pardessus la chemise et se termine, sur les pieds, en forme de jupe plissée*; формалізованості костюму: *toutes uniformément vêtues d'étoffes simples et sombres; dans tout l'Empire, le costume est uniforme, depuis le plus haut échelon de la société jusqu'au plus bas, avec cette seule différence que, dans les classes inférieures, les cotonnades remplacent la soie et la gaze, exclusivement réservées aux classes élevées; le costume du gouverneur, semblable à celui de ses officiers*; аксесуарів: *des éventails très-simples, sans peintures, à montures de bambous*; носіння зброї: *portaient derrière leurs supérieurs le plus long des deux sabres qui d'habitude ne quittent jamais leur ceinture*); вербальної і невербальної поведінки (зловживання формулами ввічливості: *commencé l'entretien par toutes ces banalités creuses sur la santé, sur le voyage, sur l'état du ciel, auxquelles ne nous ont que trop habitués les fils du Céleste-Empire, toujours au plus grand détriment de la marche des affaires*; підвищеного інтересу японців до французького корабля: *nous devons nous attendre à [...] c'est que le gouverneur et ses officiers nous ont paru connaître les plus petits détails techniques d'un navire de guerre: ce qui m'amène à penser qu'il faudra jouer serré avec de pareilles gens*; позитивного сприйняття кінеми “уклін”: *une inclination de tête qui ne manquait pas d'élégance*; намагання японців уникнути комунікації: *des petits moyens, des impedimenta puérils que la politique de Yeddo mettra certainement en usage*; невідповідності комунікативної поведінки статусу: *le gouverneur [...] lazzi de bas étage*). Характеристика антропологічних рис не представлена.

У використанні імен простежується динаміка: в 1 КС “Перший офіційний візит” імена не згадуються, автор вказує лише титул та звання комуніканта: *en japonais, porte le titre de Bougno, le gouverneur*; у 2 КС “Перший прийом на державному рівні в Симоді” з'являється перше ім'я лише основного комуніканта, перекладача Моріаму: *Mori-ama grande a été ma surprise d'entendre dans quels termes, [...] que, pour l'échange des pouvoirs, comme pour la lettre du futur traité, en un mot pour toutes les affaires qui allaient se négocier entre les deux gouvernements, il serait très-important que les traductions fussent exactes [...]*.

Спостерігається підвищена увага до статусу комунікантів (*inférieurs en grade [...] leurs supérieurs*).

Елемент повідомлення представлено в усіх КС, за винятком останньої КС “Підписання договору”, в якій лише фіксується факт укладання договору, і розкрито автором за характером інформативності та повноти відображення. Простежується недовіра до інформації, що надають японці (3 КС: *que la députation japonaise a acceptées avec un empressement qui n'avait rien de simulé*). Загалом простежується зміщення уваги від приватних взаємин до офіційних.

Ситуативний контекст диференційовано на локальний, матеріальний і темпоральний. Увага Г. Шассірона до ситуативного контексту на французькому кораблі детермінується інтересом до особливостей поведінки японців щодо французьких реалій: *une collation de vins, de liqueurs et de gâteaux, comme pendant leur première visite, alors refusée par les Japonais sous le prétexte de la mort de l'Empereur [...] faisant honneur au vin de Champagne en particulier. Les estomacs de ces gens-là sont aussi politiques que complaisants*.

У 1 КС “Перший офіційний візит”, 3 КС “Перша зустріч з губернатором Едо”, 4 КС “Візит японців на фрегат” локусом переговорів є французький корвет, у 2 КС – будівля на території японського міста Симода, в 5 КС “Підписання договору” – французька резиденція на японській землі в тодішній столиці Японії – Едо. Матеріальний контекст (інтер’єр та екстер’єр, предмети японського побуту, японські страви) актуалізується на японській території (2 КС “Перший прийом на державному рівні в Симоді”): *le logement du gouverneur se compose d'une construction en bois, à un seul étage, sur le modèle de toutes les habitations riches ou pauvres de l'empire de Nipon, formant un carré long, fermé par un corps de logis principal du côté de la ville, et ouvert sur un large espace vide, clos d'une palissade de bambous du côté de la campagne; une petite table en laque noire très-brillante, sans aucun ornement, de quelques centimètres de hauteur; des éventails très-simples, sans peintures, à montures de bambous; le papier, fait avec des orties blanches, en est d'une épaisseur et d'une solidité remarquables; thé bouillant, sans sucre ni miel*. Опис трапези в тексті подано у хронологічному порядку: чаювання, куріння тютюну і власне трапеза. Окремим списком автор наводить страви, які подавалися на прийомі, з нумерацією та порядком подачі:

DEUXIÈME SERVICE.

5. *Du poisson relevé de gingembre vert et de carottes.*

6. *De grosses crevettes, coupées en morceaux.*

Номінації страв є лексикою, що була в ужитку сучасної для автора французької мови, екзотизми відсутні. Оцінки трапези переважно позитивні (*agréable, plus que mangeables*), але стримані. Окремо варто виділити порівняння на зразок *tabac jaune clair ressemblant à de l'étoipe hachée, celui de Chine*.

У 5 КС “Підписання договору” матеріальний контекст представлений японськими дарунками: *des rouleaux de damas brochés de fabrique indigène de divers tons, assez brillants de couleur, mais en somme inférieurs à nos tissus de Lyon*. Темпоральний контекст *a midi; au milieu du repas; le déjeuner, commencé à midi, a duré jusqu'à trois heures* характерний для всіх 5 КС.

Аналіз ПКК у щоденникових записах Г. Шассірона дає змогу виявити нейтральне сприйняття перших дипломатичних контактів із японцями представниками французької місії. Щоденник Г. Шассірона відрізняється документальністю, в якому актуалізовано інтерес до змістової сторони переговорів, власне дипломатичної комунікації, про що свідчить детальний опис повідомлень КС, ніж комунікантів.

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження ґрунтується на таких положеннях: 1) сприйняття, або перцепція, є складним феноменом, що зумовлений такими параметрами, як процесуальність, безперервність, динамічність; 2) перцептивна активність виявляється у спілкуванні, а тому тема комунікації задає напрям процесу сприйняття; 3) специфічним жанром комунікації є щоденник, який у дисертації є способом фіксації (крізь призму мовної свідомості) результатів перцепції перших дипломатичних контактів представників російської, англійської та французької місії із японцями; 4) процес перцепції включає п'ять КС – завершених фрагментів комунікації, об'єднаних певною темою із матеріальними і нематеріальними контекстами; 5) набір ключових КС становить структуру ПКК “Переговори з Японією в середині XIX ст.”, під яким розуміємо макроситуацію перцептивно-комунікативного процесу, або фрагмент процесу перцепції, детермінований комунікацією, об'єднаний смисловим ядром та обмежений темпорально, і який відображено у щоденникових записах секретарів російської, англійської і французької дипмісії.

Розроблена комплексна методика зіставно-типологічного аналізу досліджуваних щоденникових записів виявилась ефективною у визначенні закономірностей і відмінностей відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості.

Перцептивно-комунікативний комплекс “Переговори з Японією в середині XIX ст.” складається з п'яти комунікативних ситуацій, характерних для кожної зіставлюваної мови, які у дослідженні проаналізовано за такими складниками, як комуніканти (основні та фонові), повідомлення, ситуативний контекст (локальний, матеріальний і темпоральний).

Відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах І. О. Гончарова “Фрегат Паллада” засвідчило такі особливості: емоційне сприйняття представниками російської дипмісії відмінностей японської культури загалом і японців зокрема, насамперед їх антропологічних рис; зміщення інтересу автора від формальної сторони переговорів до особистісних характеристик японців та їх побуту; враження про Японію як досить віддалену країну з властивою опозицією “свій” – “чужий” у напрямку до “свого”; актуалізацію уваги автора щоденника на описах костюмів, локальних і матеріальних об'єктів, вербальної і невербальної поведінки комунікантів.

Специфіка відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах “Narrative of the Earl of Elgin’s mission to China and Japan” секретаря англійської місії Лоренса Оліфанта полягає у виявленні таких тенденцій: позитивного сприйняття представниками англійської місії перших дипломатичних контактів з японцями, детермінованого загальним позитивним перебігом переговорів; характеристики японської культури і японців відповідно до опозиції “християнський” – “нехристиянський”; актуалізації уваги автора на зображенні національно-культурних відмінностей японців (етикетних форм увічливості, костюмів, вербальної і невербальної поведінки).

Характерними аспектами відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde” секретаря французької місії Гюстава Шассірона є: нейтральне сприйняття перших дипломатичних контактів з японцями представниками французької місії; зміщення інтересу від приватних контактів до офіційних, власне дипломатичної комунікації, що підтверджується відсутністю антропологічних характеристик комунікантів, низькою увагою до костюмів, рідким вживанням імен, натомість актуалізується зображення статусу комунікантів.

Зіставно-типологічний аналіз перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості засвідчив закономірності впливу національного світогляду на відображення результатів сприйняття, детерміновані такими екстралінгвальними факторами, як політико-історичні умови переговорів, характер перебігу переговорного процесу та особистісні установки авторів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні процесів перцепції, відображених у щоденникових текстах представників духовенства, торговельників та ін. мандрівників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Машкина Е. Н. Приветствие как компонент коммуникативной ситуации встречи в условиях опосредованной коммуникации (на материале очерков путешествия И. А. Гончарова “Фрегат Паллада”) / Е. Н. Машкина // Научный часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 9 : Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. Гончаров В. І.]. – 2008. – № 3. – С. 65–68.
2. Машкина Е. Н. Одежда как социальный знак (на материале очерков путешествия) / Е. Н. Машкина // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – 2008. – № 137. – Т. 2. – С. 339–343.
3. Машкина Е. Н. Образ Японии в сознании русского человека XIX века / Е. Н. Машкина // Научный часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 9 : Сучасні тенденції розвитку мов : зб. наук. пр. / [відп. ред. Корольова А. В.]. – Вип. 3. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 115–118.

4. Машкина Е. Н. Трапеза как ситуация общения (на материале очерков путешествия И. А. Гончарова “Фрегат Паллада”) / Е. Н. Машкина // Наукові записки. Сер. : Філологічні науки / [відп. ред. проф. Г. В. Самойленко]. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. – С. 83–86.

5. Машкина Е. Н. Феномен японской улыбки глазами русского человека XIX века (на материале очерков путешествия И. А. Гончарова “Фрегат Паллада”) / Е. Н. Машкина // Наукове видання “Мова і культура”. – Вип. 13. – Т. I (137). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 48–53.

6. Машкина Е. Н. Особенности восприятия дарообмена в процессе межкультурной коммуникации (на материале дневниковых записей Лоренса Олифанта “Narrative of the Earl of Elgin's mission to China and Japan, 1857–58–59” и Гюстава Шассирона “Notes sur le Japon, la Chine et l' Inde par le Bon Ch. Chassiron. – 1858. – 1859. – 1860”) / Е. Н. Машкина // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (Мовознавство) : зб. наук. пр. / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 135–139.

АНОТАЦІЇ

Машкіна О. М. Відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.15 – загальне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2012.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до вивчення відображення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у російській, англійській та французькій мовній свідомості; розроблено комплексну методіку зіставлення перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” в епістолярному жанрі російської, англійської та французької мов; визначено структуру перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.”, яка складається з перцепції 5 комунікативних ситуацій офіційних зустрічей японців із російською, англійською та французькою дипмісіями; встановлено загальні закономірності та відмінності у відображенні перцептивно-комунікативного комплексу “Переговори з Японією в середині XIX ст.” у щоденникових записах І. Гончарова “Фрегат Паллада”, Л. Оліфанта “Narrative of the Earl of Elgin's mission to China and Japan”, Г. де Шассирона “Notes sur le Japon, la Chine et l'Inde”.

Ключові слова: перцепція, мовна свідомість, перцептивно-комунікативний комплекс, комунікативна ситуація, щоденникові записи.

Машкина Е. Н. Отражение перцептивно-коммуникативного комплекса “Переговоры с Японией в середине XIX ст.” в русском, английском и французском языковом сознании. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.15 – общее языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2012.

Диссертация посвящена сопоставительному изучению единицы перцепции – перцептивно-коммуникативного комплекса в трех языках: русском, английском и французском.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к изучению феномена восприятия и его отражения в языке. Используемая методика позволила исследовать единицы восприятия на основании анализа их вербализованного результата дневниковых записей. На первом этапе выделена основная единица исследования – перцептивно-коммуникативный комплекс, определена его структура, состоящая из системы пяти ключевых коммуникативных ситуаций и отражающая основные этапы протекания переговорного процесса (завязку, кульминацию и развязку). На втором этапе структурирована коммуникативная ситуация и выделены основные элементы анализа (коммуниканты, сообщение, ситуативный контекст). Третий этап – выявление составляющих коммуникативной ситуации и определение параметров анализа их характеристик. На четвертом этапе выделены смыс-носители национально-культурных значений в структуре коммуникативных ситуаций и определено влияние мировоззрения на процессы перцепции. На пятом этапе в результате сопоставления отражения перцептивно-коммуникативного комплекса в русском, английском и французском языковом сознании, установлены их отличия и закономерности.

Утверждение о детерминированности перцепции коммуникацией позволило определить смысловое ядро перцепции на основании темы коммуникации. Центральным смысловым ядром перцептивно-коммуникативного комплекса, определяющим характер восприятия и организацию коммуникативных ситуаций является переговорный процесс с Японией в середине XIX века.

Таким образом, перцептивно-коммуникативный комплекс, состоящий из пяти коммуникативных ситуаций, анализируется как их совокупность. Каждая ситуация, в свою очередь характеризуется по таким структурным элементам как коммуниканты, сообщение, ситуативный контекст.

Проанализированный материал – 3 перцептивно-коммуникативных комплекса “Переговоры с Японией в середине XIX ст.”, позволяет утверждать, что характер отражения перцептивного процесса проявляется: в способе организации дневниковых записей, уровне экспрессивности, особенностях оценок и их мотиваций, внимании автора, динамике перцептивно-коммуникативного комплекса. Выявлены отличия национального восприятия структурных элементов коммуникативных ситуаций и их отображения в дневниковых записях И. Гончарова, Л. Олифанта, Г. Шассирона, которые состоят в разделении коммуникантов на основных (принимających непосредственное участие в коммуникации) и фоновых

(не задействованных вербально в процессе общения); их внешности (антропологических черт – в русском и английском языках и костюмов – во всех языках); особенностях поведения (вербальной и невербальной); информативности сообщения и умения вести переговоры в русском языке; информативности и исчерпанности сообщения – в английском и французском языках; локального и материального контекстов в русском языке.

В работе делается вывод о том, что факторами, обуславливающими характер отражения перцептивно-коммуникативного комплекса являются экстралингвистические факторы, включающие в себя национальное мировосприятие автора дневника и его окружения, социальные, исторические и политические условия, в которых проходили переговоры, характер протекания переговорного процесса, также личностные особенности автора, его установки на коммуникацию.

Ключевые слова: перцепция, языковое сознание, перцептивно-коммуникативный комплекс, коммуникативная ситуация, дневниковые записи.

Mashkina O. M. Reflection of perceptual and communicative complex "Negotiations with Japan in the middle of XIX c." in Russian, English and French linguistic thinking". – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.15. – General Linguistics. – M. P. Drahomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2012.

The thesis presents a new approach to the study the reflection of perceptual and communicative complex "Negotiations with Japan in the middle of XIX c." in Russian, English and French linguistic thinking; it suggests a system of methods to compare the perceptual and communicative complex "Negotiations with Japan in the middle of XIX c." in epistolary genre in Russian, English, and French; it defines the structure of perceptual and communicative complex "Negotiations with Japan in the middle of XIX c.", which consists of 5 communicative situations of official meetings of Japanese with Russian, English, and French diplomatic mission; it discovers general regularities and differences in the character of reflection of perceptual and communicative complex "Negotiations with Japan in the middle of XIX c." in the sketchbooks of I. Goncharov "Фрегат Паллада", L. Oliphant "Narrative of the Earl of Elgin's mission to China and Japan" and G. Chassiron "Notes sur le Japon, la Chine et l'Inde".

Key words: perception, linguistic thinking, perceptual and communicative complex, communicative situation, sketchbook.

НБ НПУ

100153240

Підписано до друку 11.01.2012 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 11.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru

КАМУВАТУ